

XV

ΕΠΙΚΟΥΡΕΙΟΙ
Ο ΗΛΘΝΙΣΜΟΣ ΒΑΣΙΚΟ ΚΙΝΗΤΡΟ
ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ

Γενικά

Ύπατο κριτήριο του πράττειν, στο ηθικό σύστημα των επικουρείων, στο μέτρο που σχετίζεται με την οικονομική συμπεριφορά, είναι το αίσθημα της απόλαυσης και του πόνου. Καλό ή κακό είναι αντίστοιχα εκείνο που προκαλεί ηδονή ή πόνο. Στην ουσία η έννοια απόλαυση υπονοεί πλήρη απαλλαγή από το αίσθημα του πόνου και απόλυτο ησυχασμό, γι' αυτό ο ασκητισμός, η μη αξίωση δηλαδή απολαύσεων, εφ' όσον δεν υφίσταται πόνος, αποτελεί τον κανόνα της συμπεριφοράς στην επικούρειο φιλοσοφία, που εκθέτει με καθαρότητα ο Λουκρήτιος και ανασυνθέτει ο Διογένης Λαέρτιος.

Ο περιορισμός επομένως των επιθυμιών στο απόλυτα αναγκαίο αποτελεί επιταγή που δεν μπορεί εύκολα να εναρμονισθεί προς την έννοια της οικονομικής ενέργειας. Ο πνευματικός πλούτος είναι απεριόριστος, γιατί αποκτάται από τους σοφούς εύκολα (ευπόριστα), ενώ ο εξωτερικός πλούτος είναι περιορισμένος και η λύση συνίσταται όχι στην αύξηση του εξωτερικού πλούτου, αλλά στον περιορισμό των αναγκών. Όσοι έχουν όμως επικρίνει τους αρχαίους Έλληνες γιατί γενικά δεν στρέφονται στην ευρύτερη ικανοποίηση αναγκών και στην αναζήτηση συνεχώς περισσοτέρων μέσων, όπως άλλωστε προκύπτει και από τη «μη φυσική» εκτροπή της χρηματιστικής κατά τον Αριστοτέλη, έχουν κάνει σύγχυση οντολογικού και κανονιστικού στοιχείου, δηλαδή του τι συμβαίνει στην πράξη και εκείνου που συνιστάται ως συμπεριφορά για την αντιμετώπιση της αδυναμίας καλύψεως του συνόλου των συνεχώς αυξανομένων αναγκών και την απόκτηση ψυχικής ισορροπίας. Συνεπώς η θεωρητική σύσταση της ελληνικής φιλοσοφίας, που δεν είναι μόνο προϊόν των επικουρείων φιλοσόφων, συνίσταται σε τούτο: πλούσιος γίνεται κανείς ευκολότερα με περιορισμό των αναγκών στο πρόπον, παρά με απεριόριστη αύξηση των υλικών αγαθών. Στη βάση του συνιστώμενου αυτού αυτοπεριορισμού των επικουρείων υπάρχει η θεωρία του *ευπορίστου*, δηλαδή η άποψη ότι, ό,τι είναι δυσχερές να αποκτηθεί, δεν είναι αναγκαίο.

Η αναζήτηση της «αταραξίας», δηλαδή της μη εξάρτησης από την ικανοποίηση αναγκών, παρά μόνο στο αναγκαίο όριο, μ' άλλα λόγια η αναζήτηση της απαλλαγής από τον πόνο ή το φόβο, θεμελιώνει την

ηθική πάνω στην έννοια της ωφέλειας και προάγει την ψυχολογική βάση της οικονομικής συμπεριφοράς, που είναι ο *ηδονισμός*. Η τάση όμως έδωσε τη γενικότερη ώθηση για την προαγωγή του ατομισμού, που αποτέλεσε εφεξής τον τρόπο θεώρησης των πραγμάτων και *υπήρξε ο κύριος παράγοντας της δημιουργίας της οικονομικής επιστήμης*.

Μεταγενέστερα η Επικουρειακή Σχολή υπερέβαλε τη θεωρία του ηδονισμού. Δεν πρέπει να λησμονείται ότι ο Πλάτων μίλησε πρώτος για τον ηδονικό λογισμό στο διάλογο «Πρωταγόρας», όπου η λογική οικονομική επιλογή εμφανίζεται ως αντιδιαστολή της απόλαυσης και του πόνου. Ο Επίκουρος προέβη με τη σχολή του στη λεπτομερέστερη ανάλυση της αρχής αυτής, την οποία πολύ αργότερα ανέπτυξε ο Bentham στο πλαίσιο του ωφελιμιστικού του συστήματος. Όμως, όπως και οι σοφιστές, επηρέασαν τη σύγχρονη οικονομική σκέψη με την αντίληψή τους για τη δικαιοσύνη, ως μια απλή σύμβαση για απόκτηση αμοιβαίου όφελους⁽¹⁾.

Επικούρου Νεοκλέους Σαμίου (341-271 π.Χ.)

«Κύριαι δόξαι», « Επιστολή προς Μενουκέα» ή «περί τῶν βιωτικῶν καὶ ὅπως χρή τὰ μὲν ἡμᾶς αἰρεῖσθαι, τὰ δὲ ἐκφεύγειν»: *Ο ηδονισμός ως κίνητρο οικονομικό και επίπλαστες ανάγκες*

Βάση του δόγματος του Επικούρου, που άλλωστε υπήρξε η βάση της «πολιτικής οικονομίας» του 19ου και 20ού αιώνα, είναι η ευδαιμονία, η οποία συνίσταται στον ηδονισμό. Το δόγμα του ηδονισμού περιέχεται κατ' εξοχήν στην επιστολή του Επικούρου προς Μενουκέα. Η ανάγκη της ηδονής γεννιέται όταν χωρίς την παρουσία της «ἀλγοῦμεν»: *«καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἡδονὴν ἀρχὴν καὶ τέλος λέγομεν τοῦ μακαρίως ζῆν τούτων γάρ ἀγαθὸν πρῶτον καὶ συγγενικόν ἔγνωμεν καὶ ἀπὸ ταύτης καταρχόμεθα πάσης αἰρέσεως καὶ φυγῆς καὶ ἐπὶ ταύτην καταντῶμεν ὡς κανόνι τῷ πάθει πᾶν ἀγαθὸν κρίνοντες»* ⁽²⁾. Ο ηδονισμός του Επικούρου δεν συνίσταται στην υλική απόλαυση, αλλά στην απαλλαγή του σώματος από τον πόνο και της ψυχῆς από την ταραχή. Ο Επίκουρος μάλιστα θεωρεί ότι υπερέχει η ψυχική ηδονή, γιατί η μνήμη τη διατηρεῖ ἐπὶ μακρότερο χρόνο. Η ηδονή δεν είναι τόσο η σωματική, αλλά μάλλον η γαλήνια στάση της ψυχῆς (χαρά) και η απαλλαγή ἀπὸ το ψυχικὸ ἄλγος (αταρα-

(1) *Hasbach*, Allgemeine philosophische Grundlagen der politischen Oekonomie, 1890, σελ. 76 και 36. *W. A. Dunning*, Political theory of ancient and medieval (:) 1913, New York, σελ. 103 και 67.

(2) *Διογένης Λαέρτιος* X, 129.

ξία). Υπάρχουν και περιπτώσεις κατά τις οποίες «καί πολλάς ἀλγηδόνας ἡδονῶν κρείσσους νομίζομεν, ἐπειδή ἡμῖν μείζων ἡδονή παρακολουθεῖ, πολὺν χρόνον ὑπομείνασι τὰς ἀλγηδόνας». Κάθε φορά πρέπει να γίνεται σύγκριση των προτιμήσεων της ηδονής ή των αλγηδόνων, «τῆ μέντοι συμμετρήσει καί συμφερόντων καί ἀσυμφόρων βλέψει ταῦτα πάντα κρίνειν καθήκει»⁽³⁾. Ἐσχετα ἀπό τῆ γενικότερη γιὰ τὴν οἰκονομία σημασία τοῦ ἡδονισμοῦ, ἡ ἐιδικὴ αὐτὴ παράγραφος ἀπό τὴν ἐπιστολὴ πρὸς Μενοικέα, θυμίζει σύγχρονες ἀπόψεις συγκρίσεων ὠφελιμάτων-κόστους (benefit cost analysis) στὴν ἐπιλογή σχεδίου ἐπενδύσεων, ἀλλὰ καὶ τὴ θεωρία τοῦ ὑπαλλακτικοῦ κόστους (opportunity cost).

Μεταξὺ τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ ἀτόμου προέχουσα ἀξία ἔχουν ἐκεῖνες ποὺ τείνουν στὴ σωματικὴ υγεία καὶ τὴν ψυχικὴ ἀταραξία. Στις ἐπιλογές ἢ ἀποφυγές, «τόν ἡδὺ γενῶ βίον νήφων λογισμός καὶ τὰς αἰτίας ἐξερευνῶν πάσης αἰρέσεως καὶ φυγῆς...».

Ἡ ἀναζήτηση τοῦ ἀγαθοῦ καὶ με οἰκονομικὴ ἔννοια κατευθύνεται ὑπὸ μία περιοριστικὴ, ἰσορροπητικὴ καὶ ὄχι δυναμικὴ καὶ προοδευτικὴ, ὅπως ἀναφέρεται στὸ Βατικανὸ Γνωμολόγιο. Ὁ φυσικὸς πλοῦτος ἔχει σαφὴ καὶ ευχερίστο ὄριο. Καὶ φτώχεια προσαρμοσμένη σὲ φυσικὸ ὄριο εἶναι μέγας πλοῦτος: πλοῦτος, ὅπου δὲν ὑπάρχει ὄριο εἶναι φτώχεια. Ἡ φύση τὰ ἔχει ρυθμίσει ἔτσι ὥστε τὸ ἀναγκαῖο εἶναι εὐπόριστο καὶ τὸ δυσπόριστο μὴ ἀναγκαῖο.

Στὸ ἔργο ποὺ μνημονεῦει ὁ Διογένης Λαέρτιος «Περὶ βασιλικῆς ἐξουσίας», χαμένο σήμερα, γίνεται ἐιδικὸς λόγος γιὰ τὴς ἀπόψεις τῆς ἡδονῆς στὴν πολιτικὴ. Μολονότι δὲν ἀσχολεῖται εὐθέως με τὴν πολιτικὴ, οὔτε ἐνδιαφέρεται γι' αὐτὴ, ὁ Ἐπίκουρος κάνει λόγο γιὰ φιλία, ὅπου στηρίζει τὴς πολιτικὲς σχέσεις, ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὸ ὠφέλιμο. Τὸ ἀμοιβαῖα ὠφέλιμο γίνεται ἡ βάση τοῦ δικαίου καὶ τῆς δικαιοσύνης στὴς οἰκονομικὲς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων. Ἐπιμένει στὸ «βιώσας» καὶ στὸ «μη πολιτεύεσθαι», ἐνῶ συγχωρεῖ τὴν ἀνάμιξη στὴν πολιτικὴ ἐκείνων ποὺ δὲν μποροῦν νὰ εἶναι εὐτυχεῖς χωρὶς τιμές καὶ δόξα⁽⁴⁾.

Υπάρχει ἀκόμη μία σύγχρονη προσφορά τοῦ Ἐπικούρου στὴν οἰκονομικὴ σκέψη^(4α). Πρόκειται γιὰ τὴ διάκριση τῶν ἀναγκῶν (ἐπιθυμιῶν):

(3) Διογένης Λαέρτιος X, 129.

(4) Πλούταρχος, De tranquillitate animae.

(4α) Γιὰ τοὺς ἐπικουρεῖους βλέπε:

M. Robin, "Sur la conception épicurienne du progrès" (VI. Philosophie hellénique), στὸ Revue de Métaphysique et de Morale, τόμ. XXIII, 1916, σελ. 697.

E. Bignone, L' Aristotele perduto e la formazione filosofica di Epicuro, 1936

«τῶν ἐπιθυμιῶν αἱ μὲν εἰσὶ φυσικαὶ καὶ ἀναγκαῖαι, αἱ δὲ φυσικαὶ καὶ οὐκ ἀναγκαῖοι, αἱ δὲ οὔτε φυσικαί, οὔτε ἀναγκαῖαι, ἀλλὰ παρά κενὴν δόξαν γενόμεναι». Η τρίτη κατηγορία αφορά τις λεγόμενες ψευδεῖς, ἐπίπλαστες, για ικανοποίηση της ανθρώπινης ματαιοδοξίας ανάγκες. Για τη φύση των αναγκών αυτών, περί των οποίων μας προειδοποίησε ο Επίκουρος, σύγχρονοι ερευνητές υποστηρίζουν, πολλές φορές ὄχι χωρὶς βασιμότητα, ὅτι το σύγχρονο καταναλωτικό σύστημα προκαλεῖ τη γένεση αναγκών, που στην ουσία δεν εἶναι ἀναγκαῖες. Οἱ A. Gorz, J. K. Galbraith, H. Marcuse, R. Garaudy υποστηρίζουν ὅτι πρῶτα παράγεται ἡ ἀνάγκη καὶ ὕστερα το ἀντικείμενο, που προορίζεται να τὴν «ικανοποιήσει». Δεν εἶναι το ὄργανο παραγωγῆς που εἶναι στην υπηρεσία του καταναλωτή, ἀλλ' ὁ καταναλωτὴς στην υπηρεσία του παραγωγού. Κατὰ τον Marx: «ἡ παραγωγή δεν δημιουργεῖ μόνο ἓνα ἀντικείμενο για το υποκείμενο, ἀλλὰ καὶ ἓνα υποκείμενο για το ἀντικείμενο. Ο παραγωγός προκαλεῖ τη γένεση μίας ἀνάγκης, ἔχοντας ετοιμάσει το ἀντικείμενο για τὴν ικανοποίησή της⁽⁵⁾.

O. Gigon, Epikur: Für die Überwindung der Furcht, 1949.

N. W. De Witt, Epicurus and his Philosophy, Mineapolis, University of Minnesota Press, 1954..

A. J. Festugiere, Epicurus and his Gods, 1956.

P. Merlan, Studies in Epicurus and Aristotle, 1960.

C. Bailey, The Greek Atomists and Epicurus, 2η εκδ. 1964.

J. A. Panichas, Epicurus, 1967.

P. Bogance, Epicure, 1969.

R. Müller, Die epikurische Gesellschaftstheorie, 1972.

J. M. Rist, Epicurus: An Introduction, 1972, β' εκδ. 1977.

D. Konstan, Some Aspects of Epicurean Psychology, 1973.

C. Diano, Scritti epicurei, 1974.

D. Pesce, Saggio on Epicuro, 1974.

G. Rodis-Lewis, Epicure et son role, 1975.

J. H. Nichols, Epicurean Political Philosophy, 1976.

J. Bollark, A. Lacks (εκδ.), Études sur l' épicurienne antique, 1977.

J. Fallot, Il piacere e la morte nella filosofia di Épicio, 1977.

V. Goldschmidt, La doctrine d' Epicure et le droit, 1977.

(5) K. Marx, Introduction générale à la critique de l' économie politique (Pléiade).

Αθ. Κανελλόπουλος, Η οικονομία ανάμεσα στο χθες και το αύριο, Αθήνα, 1980, σελ. 105-118.

J. Baudrillard, La société de consommation, Denoël, 1970

G. Gass, La défense du consommateur, P.U.F., 1975.

B. De Jouvenel, "Essais sur le mieux vivre", Arcadie, Sedein 1969.

G. Katona. The mass consumption society, 1964.

M. Bleustein-Blanchet, La rage de convaincre, Laffont, 1970.

Δύο ακόμη παρατηρήσεις όσον αφορά τη συμβολή στην οικονομική σκέψη του Επικούρου: Θεωρείται ως ένας των πατέρων της οικολογίας, την οποία αποκαλεί *φυσιολογία*.

Ο Επίκουρος τόνιζε ότι είναι περιττό να συστήσει στους φίλους του την κοινοκτημοσύνη σύμφωνα με το δόγμα των πυθαγορείων «κοινά τα των φίλων». «*Τόν τ' Ἐπίκουρον μή ἀξιοῦν εἰς τό κοινόν κατατίθεσθαι τάς οὐσίας, καθάπερ τόν Πυθαγόραν κοινά τά τῶν φίλων, λέγοντα ἀπιστούντων γάρ εἶναι τό τοιοῦτον οὐδ' ἀπίστων, οὐδέ φίλων*»⁽⁶⁾.

Όπως παρατηρεῖ ο *Glauco Tozzi*⁽⁷⁾ πρόκειται για την κριτική του Επικούρου στον κομμουνισμό. Αυτός προϋποθέτει αδελφικότητα προθέσεων και αισθημάτων, αλλά η απαιτούμενη κοινή διαχείριση προδίδει αμοιβαία δυσπιστία, που είναι αντίθετη προς την αδελφικότητα.

Συμπερασματικά σχετικά με τη συμβολή του «μεγάλου καλλιτέχνη της ζωής», όπως αποκλήθηκε ο Επίκουρος, πρέπει να λεχθούν τα εξής: ο Επίκουρος πουθενά δεν έγγραψε ευθέως για την οικονομία. Μίλησε όμως για τρεις βασικές αρχές που πρέπει να διέπουν τον οικονομικό λογισμό: ηδονισμός, αμοιβαία ωφέλεια, αυτοσυγκράτηση των αναγκών στα πλαίσια μιας λογικής ισορροπίας μεταξύ αγαθών και αναγκών, δηλαδή έλλογη επιλογή και της ανάγκης, που θα ικανοποιηθεί, και του αγαθού που θα προσφέρει την ικανοποίηση. Δεν τάσσεται υπέρ του περιορισμού της παραγωγής γενικά και αόριστα, αλλ' υπέρ της ισορρόπησης σε λογικό μέτρο αγαθών και αναγκών. Βεβαίως όλη η όψιμη αρχαιότητα τον έκρινε ως εγωιστή, όπως μας πληροφορεί το έργο του Πλούταρχου «*Contra Colote*». Όμως, όπως ορθώς παρατηρεῖ ο *Jacob Burckhardt*⁽⁸⁾, ο Επίκουρος αντιπροσωπεύει τη μεγάλη αντίδραση εναντίον πολυμόρφων τάσεων και συμβολών.

Ο ηδονισμός, τον οποίο ο Επίκουρος έθεσε ως βάση της φιλοσοφίας

J. K. *Galbraith*, *The affluent society*, Boston, Houghton Mifflin, 1958.

Montaigne, *Essais*, Livre I, κεφ. XIII, *Des lois somptuaires*, όπου μεταχειρίζεται εκφράσεις ανάλογες με τον Επίκουρο. Ομιλεί περί *τρελλών* και *ματαιών δαπανών*. R. *Garaudy*, *Peut on être communiste aujourd' hui?* Grasset 1968.

Ο Λουκρήτιος φαίνεται να έχει θέσει μετά τον Επίκουρο το θέμα των αναγκών παρά κενήν δόξαν: *Quandoquidem sapiunt alieno ex ore petuntque res ex auditu patius quam sensibus ipsis* (Λουκρήτιος, 1133).

(6) *Διογένης Λαέρτιος*, X, 11.

(7) *Glauco Tozzi*, op. cit.

(8) *Jacob Burckhardt*, *Storia della civiltà greca*, σελ. 113, τόμ. II, ιταλ. μτφ. Magrinis, 1914, γερμ. τίτλος: *Griechische Kulturgeschichte*.

του, αποτελεί αντίληψη της οικονομίας, σύμφωνα με την οποία ο λόγος και ο σκοπός κάθε οικονομικής δραστηριότητας δεν είναι παρά η επιδίωξη του *maximum* της ικανοποίησης. Ο *Jevons* έγραφε: μεγιστοποίηση της ηδονής, ιδού το οικονομικό πρόβλημα⁽⁹⁾. Ο ίδιος προσθέτει: η οικονομία είναι ο μηχανισμός της ωφελείας και του ατομικού συμφέροντος. Ο *L. V. Mises* τονίζει, επαναλαμβάνοντας σχεδόν φράσεις του *Επικούρου*: «Η πιο τέλεια ηδονή του δρώντος ατόμου που θέλει να επιτύχει την ηδονή και να αποφύγει τον πόνο είναι ο οικονομικός ορθολογισμός⁽¹⁰⁾».

Ουσιαστικά ο *Επίκουρος* πρόλαβε την *Αυστριακή Σχολή*.

Αξιοσημείωτη είναι η παρατήρηση του *E. Perroux*: «Η ηδονιστική υπόθεση και η θεωρητική αντίδραση εναντίον αυτής της υπόθεσης συγκρούονται σ' όλη την εξέλιξη της οικονομικής σκέψης από την αρχή»⁽¹¹⁾.

(9) *W. S. Jevons*, *The theory of political economy*, 1871.

(10) *L. V. Mises*, *Le socialisme*, σελ. 128.

(11) *F. Perroux*, *La valeur*, σελ. 225.

XVII

ΚΥΡΗΝΑΪΚΗ ΣΧΟΛΗ
Ο ΝΟΜΟΣ ΤΟΥ GOSSEN

Η ΚΥΡΗΝΑΪΚΗ ΣΧΟΛΗ, Ο νόμος του Gossen

Γενικά

Στο γενικότερο πλαίσιο της φιλοσοφίας των οπαδών της Κυρηναϊκής Σχολής, κατά το οποίο αντικειμενικός σκοπός της ζωής είναι η ηδονή, που αποτελεί αγαθό καθ' εαυτό, εντάσσεται η κλιμάκωση αυτής της ηδονής και κατά συνέπεια της ωφέλειας, αναλόγως προς την υφιστάμενη ποσότητα αυτών των αγαθών και τη συχνότητα της απόλαυσης της ωφέλειας. Η Ηγησιακή μερίδα της Κυρηναϊκής Σχολής κάνει ιδιαίτερα λόγο για τον *κόρο*, που προέρχεται από τη συνεχή ικανοποίηση της αυτής ανάγκης από το αυτό αγαθό: «*διά σπάνιν ἢ ξενισμόν ἢ κόρον τοῖς μέν ἥδεσθαι, τοῖς δ' ἀηδῶς ἔχειν*»⁽¹⁾. Η ηδονή, η απόλαυση του ατόμου, είναι συνάρτηση παραγόντων υποκειμενικών και οικονομικών. Τα κίνητρα των ατόμων μεταφράζονται σε καμπύλες δεδομένων προτιμήσεων. Κατά τον Αρίστιππο μάλιστα είναι δυνατόν, όπως υποστήριζε και ο Σωκράτης, να υπάρξει μια «*τέχνη μετρητική*» με την οποία να μπορεί να μετρούνται τα ηδέα και τα λυπηρά.

Οι απόψεις αυτές τις οποίες ανέπτυξαν αναλυτικότερα οι επικούρειοι, είναι προδρομικές αρχές της θεωρίας του Gossen (1810-1858) για τον *κορεσμό* από την επανειλημμένη ικανοποίηση μιας και της αυτής ανάγκης και της θεωρίας της *οριακής χρησιμότητας* του Stanley Jevons⁽²⁾, του Carl Menger⁽³⁾ και του Walras⁽⁴⁾.

Η Κυρηναϊκή Σχολή στο σημείο αυτό προειδοποίησε τους σύγχρονους ερευνητές ότι η χρησιμότητα (utility) είναι η σχέση ανάμεσα στα αγαθά και στο υποκείμενο. Μόνο υπό την έννοια αυτή το «*αγαθό*» γίνεται αγαθό. Η κρίση μας για τη χρησιμότητα των πραγμάτων κάνει τα πράγ-

(1) Διογένης Λαέρτιος II, 5, 94.

(2) W. S. Jevons, The theory of political economy, 1871.

(3) Carl Menger, Grundsätze der Volkswirtschaftslehre, 1871.

(4) M. Walras, Principes d'une théorie mathématique de l'échange, 1873. Και Éléments d'économie politique pure, 1874, 1877 κ.λπ.

ματα «αγαθά», γράφει ο *Von Storch* ⁽⁵⁾.

Η θεωρία της οριακής χρησιμότητας, όπως και στις γενικές της γραμμές η θεωρία της χρησιμότητας της Κυρηναϊκής Σχολής, δέχεται ότι υπάρχει μια φθίνουσα χρησιμότητα ενός αγαθού μέχρι της επίτευξης του κορεσμού, νόμος της φθίνουσας έντασης των αναγκών ή νόμος του κορεσμού των αναγκών. Αυτή η φθίνουσα καμπύλη χρησιμότητας ενός αγαθού είναι ταυτοχρόνως και η καμπύλη έντασης μιας ανάγκης. Δεν έχει σημασία το σύνολο των αγαθών, αλλ' η τελευταία ποσότητα, η οριακή ποσότητα. Αυτή η χρησιμότητα της οριακής ποσότητας καθορίζει τη σημασία που το υποκείμενο αποδίδει στις διάφορες ποσότητες του αγαθού. Στην αρχική σύλληψή της από την Κυρηναϊκή Σχολή η οριακή χρησιμότητα αφορούσε ένα μεμονωμένο αγαθό. Η σύγχρονη θεωρία, που αφορά σύνολα, υποστηρίζει ότι η χρησιμότητα ενός αγαθού είναι συνάρτηση και άλλων αγαθών, που το υποκείμενο έχει στη διάθεσή του.

Η σχολή της οριακής χρησιμότητας αναπτύχθηκε με τα έργα έξι οικονομολόγων, του H. Gossen, αν και διατυπώθηκε από τον Wieser, του Meyer, του Carl Menger, του Léon Walras και του W. S. Jevons. Στο δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα αναζητείτο η εξήγηση της σχέσης ανάμεσα στη ζήτηση και την τιμή υπό τη μορφή της οριακής χρησιμότητας. Κατά τη σχολή αυτή η διαδοχική αύξηση της ποσότητας ενός οικονομικού αγαθού μείωνε την αξία στο άτομο κάθε αύξησης της ποσότητας του αγαθού που κατέχει. Υπογράμμισε τη μεταβαλλόμενη φύση της υποκειμενικής αξίας. Η αντίληψη αυτή υπήρξε προϊόν των εργασιών της Αυστριακής Σχολής, οι δεσπόζουσες μορφές της οποίας υπήρξαν ο Carl Menger, ο Friedrich von Wieser και ο Eugen von Böhm-Bawerk. Ας σημειωθεί ότι υπάρχει και ο νόμος της εξίσωσης των οριακών ωφελειών. Το μέγιστο στην ικανοποίηση ανάγκης επιτυγχάνεται, όταν οι τελευταίες ποσότητες των διαθεσίμων αγαθών ικανοποιούν την ανάγκη ώστε να μη μένει ανικανοποίητη, με την αυτή βέβαια οριακή ωφέλεια.

Αριστίππου (435-350)

Μέτρηση της απόλαυσης

Στους οπαδούς της σχολής αυτής ανήκουν ο *Αρίστιππος* και ο *Βίων*

(5) Βλέπε, F. Perroux, *Néomarginalisme*, Domat, Monchrétien, 1945. Του *ιδίου*, *Théories économiques contemporaines*, Cours professés à l'Institut d'études politiques, Centre de documentation universitaire, Paris. G. Piroce, *L'utilité marginale*, de C. Menger à J. B. Clark, Paris, 1938. *Böhm-Bawerk*, "Wert", στο *Handwörterbuch der Staatswissenschaften* και *Kapital und Kapitalzins*, 1884-89.

ο Βορυσθενίτης.

Στον Αρίστιππο⁽⁶⁾ ανήκει βασικά η θεωρία της χρησιμότητας και του κορεσμού, όπως τον ανέπτυξε μετά πολλούς αιώνες ο *Gossen*. Στον ίδιο ανήκει ακόμη και η ιδέα της δυνατότητας της *μέτρησης* της απόλαυσης. Ας σημειωθεί ακόμη ότι στην Κυρηναϊκή Σχολή ανήκει η διαμόρφωση του είδους, που εκλήθη «*διατριβαί*», δηλαδή ένα είδος προσφώνησης, την οποία αργότερα ο Βίων την έκανε λογοτεχνικό είδος⁽⁷⁾.

Άξιο μνείας είναι ακόμη το αναφερόμενο από τον Δημήτριο, ο οποίος παραθέτει φράση του Αριστίππου: «*οἱ ἄνθρωποι χρήματα μὲν ἀπολείπουσι τοῖς παισίν, ἐπιστήμης δὲ οὐ συναπολείπουσι τῶν χρησομένων τοῖς ἀπολειφθείσιν*». Στην ουσία με τη διαπίστωση αυτή *αναγνωρίζει* την ανάγκη της διδασκαλίας της οικονομικής επιστήμης.

Δεν σώζονται αυθεντικά κείμενα ούτε αυθεντικά αποσπάσματα του Αριστίππου. Αναφέρονται:

«*Προς πτωχόν*».

Βίωνος Βορυσθενίτου (3ος π.Χ. αιών)

«*Περί πτωχείας*»

Για τον Βίωνα έγινε λόγος στο κεφάλαιο περί «Πλατωνικών».

Αναφέρεται ως θέμα των ποικίλων «*διατριβών*» του.

Μεταξύ των υπομνημάτων του: ο Διογένης Λαέρτιος αναφέρει ειδικά ότι τη μεγαλύτερη αγωνία έχει «*ὄ τὰ μέγιστα βουλόμενος εὐημερεῖν*»⁽⁸⁾.

Ελέγετο ότι ήταν τόσο χαριτωμένη η ομιλία του ώστε έντυσε τη φιλοσοφία με άνθη (Ερατοσθένης).

(6) *Fragmenta philosophorum Graecorum*, τόμ. II, 1867, σελ. 13-397.

(7) A. *Oltramare*, *Origines de la diatribe romaine*, 1926.

(8) *Διογένης Λαέρτιος*, IV 48-50.